

**Monografia Banku Spółdzielczego
w Różanie**

**100 lat
bankowości spółdzielczej
nad Narwią**

1911-2011

Autor: Witold Biernacki przy współpracy Natalii M. Malanowskiej

Redakcja: Natalia Maria Malanowska

Zdjęcia: Jakub Wronko, Andrzej Malanowski,

z zasobów archiwalnych Banku Spółdzielczego w Różanie,

z zasobów Urzędu Gminy Różan,

Opracowanie graficzne, skład i łamanie: Dorgraf Dorota Szymańska

Copyright by

Bank Spółdzielczy w Różanie

Wydanie I

ISBN: 978-83-62205-02-8

Wydawca: NM-media, ul. 11 Listopada 56/7, 03-445 Warszawa,

tel. 0 668 695 896, e-mail: nm-media@wp.pl

Druk: DNJ Jarocin

Przez wszystkie lata swojej działalności Bank Spółdzielczy w Róźnie brał aktywny udział w tworzeniu warunków rozwoju społeczności lokalnej. Starliśmy się realizować misję założycieli codzienną pracą i zaangażowaniem swoich członków oraz pracowników Banku. Opracowując tę monografię, chcieliśmy zaakcentować swoje uczestnictwo w rozwoju obsługiwanego przez nas terenu.

BS w Róźnie jest jednym z mniejszych banków spółdzielczych na Mazowszu i w Zrzeszeniu Banku Polskiej Spółdzielczości S.A. Nie przeszkodziło nam to jednak w spełnianiu wszystkich wymagań pod względem bezpieczeństwa zgromadzonych i pożyczonych środków pieniężnych oraz wymogów kapitałowych.

Zawsze staramy się nadążać za potrzebami naszych klientów i wychodzić naprzeciw ich oczekiwaniom, dlatego też Bank ciągle wzbogaca swoją ofertę produktową. Dotychczasowe doświadczenia, będące owocem współpracy Banku z samorządami gminnymi i klientami, są wykorzystywane, by jeszcze lepiej służyć społeczności lokalnej. Jesteśmy lokalną instytucją finansową, której celem jest wspieranie tutejszej społeczności i dokładamy wszelkich starań, aby działać tak, jak to czynili nasi poprzednicy. Dzięki Bankowi Spółdzielczemu rósł potencjał gospodarczy terenu jego działania. Powstały nowe obiekty w gospodarstwach rolnych, przedsiębiorstwach i u innych klientów.

Nasza strategia prowadzi do tego, żeby zapach pieniądza z naszego Banku nie odróżniał się dla klienta od zapachu pieniądza z banku komercyjnego. Jeśli nasz pieniądź będzie w kredytach tańszy, szybszy do pozyskania, a w depozytach droższy, to może okazać się, że idziemy w dobrym kierunku łączyąc w działaniu biznes z misją spółdzielczą.

Ważne zadanie, jakie sobie postawiliśmy przed laty, czyli unowocześnienie Banku, jest stałym motywem naszej pracy, czego efekty będą służyły klientom przez następne lata. Dużo uwagi poświęcamy naszym miejscowym rolnikom oraz małej i średniej przedsiębiorczości, starając się im pomóc, kredytując rozwój ich działalności. Doskonalamy przystosowanie się do nowych reguł gry rynkowej. Mamy przyjazny stosunek do stale rosnących wymagań klientów. Stosujemy proste procedury i indywidualne podejście w załatwianiu spraw finansowych.

Jesteśmy Bankiem o wysokiej wiarygodności, docenianym przez władze samorządowe, członków i klientów. Na nasz sukces składa się ofiarność pracowników, kierownictwa i zaangażowanie organów samorządowych, a także zaufanie członków i klientów, którzy są naszym największym kapitałem. Nie bez znaczenia jest też szacunek dla tradycji i wartości kultywowanych w Banku od stu lat, determinacja w osiągnięciu zamierzonych celów i odwaga konkurowania.

Przetrwaliśmy trudne czasy i staliśmy się przez to mocniejsi, bardziej świadomi swojej wartości, swojego miejsca i celów, jakie chcemy osiągnąć. Dziękujemy wszystkim, którzy przyczynili się do kontynuowania naszej bankowej tradycji oraz do tego, że kondycja finansowa naszego Banku jest dobra.

A by odnosić sukcesy, oprócz pracy trzeba mieć też marzenia. Zapewniam, że nasi pracownicy i ja je mamy!

Witold Biernacki
Prezes Zarządu

Historia miasta Różan

Różan jest jednym ze starszych miast Mazowsza. Leży przy skrzyżowaniu dróg z Warszawy na Pojezierze Mazurskie i z Białego-stoku do Bydgoszczy na wysokiej skarpie, którą opływa rzeka Narew i jej dopływ Różanica, stanowiąca atrakcyjny szlak łączący Jeziora Mazurskie z Wisłą.

Nazwa Różan pochodzi prawdopodobnie od łacińskiego słowa *rosa*, *rosae* - krzak różany, róża. Badania archeologiczne przeprowadzone w 1965 roku wykazały, że ziemie te były zamieszkane już w XI wieku naszej ery. Rozwojowi osadnictwa sprzyjały warunki naturalne – przede wszystkim rzeka Narew, która z jednej strony stanowiła samoistną fosę obronną, a z drugiej była obfitym źródłem pożywienia. W okresie wczesnego średniowiecza istniała tu osada, o czym świadczą liczne znaleziska archeologiczne, między innymi ceramika oraz ślady dawnych okopów i wałów. W okresie wczesnego średniowiecza Różan był prężną osadą handlową. Dostęp do spławnej i żeglownej rzeki, port na Narwi i położenie przy ważnym szlaku komunikacyjnym wspomagały jej stopniowy rozwój, który wiązać należy z księciem Januszem I, niezaprzeczalnie uznanym za jednego z najwybitniejszych władców mazowieckich. Pod jego rządami, w latach 1374-1429, gród różański przeżywał istotny rozwój gospodarczy wspomógł nadaniem w 1378 roku praw miejskich. Oparte one były na prawie chełmińskim, stanowiącym odmianę prawa niemieckiego (magdeburskiego), które to wprowadzało nowy model działania prawnego, uznający mieszczan za podmiot prawny, dysponujący immunitetem gospodarczym i sądowym. W Różanie najwyższym organem samorządu miejskiego była rada, która spra-

wowała najwyższą władzę ustawodawczą, sądowniczą i wykonawczą. Składała się z „rady starej” i „rady siedzącej” złożonej z burmistrza i rajców. Władze miejskie, z wyjątkiem dziedzicznego wójta, były wybierane corocznie.

W tym czasie, tj. w II połowie XIV wieku i w XV wieku, Różan wraz z okolicznymi miejscowościami uczestniczył w wymianie handlowej, głównie z państwem zakonu krzyżackiego w Prusach. Głównym towarem eksportowym było drewno, które następnie spławiano Narwią. Różan stał się stolicą ziemi zwanej różańską, obejmującej 922 km². Od końca

XIV wieku w jej skład wchodziły dwa powiaty – różański i makowski. Istniało wówczas w mieście kilka cechów rzemieślniczych: tkacki, sukienniczy, krawiecki, szewski, bractwo rolne. W roku 1526 miasto uzyskało prawo do budowy mostu na Narwi. Według lustracji królewskiej z 1565 roku, miasto liczyło około 330 domów i około 2 tysiące mieszkańców. Funkcjonował skład soli założony w 1581 roku, garbarnia, browar i fabryka miodu. W połowie XVI wieku miasto skupiało ludzi zajmujących się produkcją

Herb i pieczęć księcia Janusza I

Tę pieczęcią sygnował dokumenty książę Janusz I

Magistrat w przedwojennym Róźnie - lata 30-te. Siedziba Urzędu Miasta, róg ulic Wileńskiej i Lwowskiej

rolniczą. Rozwój gospodarczy Różana szedł w parze z rozwojem oświaty. Zachowały się informacje, iż niektórzy mieszkańcy Różana podejmowali w XV wieku studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W okresie późniejszym w granicach miasta wzniesionych było 6 kościołów i zamek spełniający ważne funkcje obronne z uwagi na bliskość ziem pruskich i litewskich. Niestety z zabytków przeszłości pozostał jedynie kościół parafialny pod wezwaniem Św. Anny. Późniejsze przeróbki i dodatki załamywały ostrołukowy charakter budowli pochodzącej z początku XVI wieku.

Różan, podobnie jak i inne średniowieczne miasta w Polsce, nawiedzały liczne pożary. W 1515 roku na terenie ziemi różańskiej panowała ogromna zaraza. W XVII wieku najazd szwedzki doprowadził do zniszczenia miasta. W 1795 roku Różan znalazł się pod zaborem pruskim, w latach 1807-1815 był w Księstwie Warszawskim, później w Królestwie Polskim. Podczas powstania styczniowego w okolicy działały oddziały powstańcze. W 1869 roku Różan utracił prawa miejskie, odzyskane dopiero w 1919 roku. W latach 1889-1910 Rosjanie zbudowali forty, czyniąc z Różana punkt oporu na linii obronnej Narwi. Miasto było też garnizonem wojsk rosyjskich.

W latach międzywojennych Różan był lokalnym centrum handlu, rzemiosła i drobnego przemysłu. Do jego aktywizacji przy-

czyniła się również Szkoła Podchorążych Piechoty w leżącym na lewym brzegu Narwi Kaszewcu. W 1939 r. Różan liczył 4900 mieszkańców. W początkach września 1939 roku toczyły się tu ciężkie walki, które spowodowały ogromne straty. Okupanci hitlerowscy wymordowali ludność żydowską, a prawie całkowite zniszczenie miasta przyniosły długotrwałe walki od września 1944 roku do stycznia 1945 roku, w czasie których wojska radzieckie uchwyciły przyczółek na prawym brzegu rzeki, a front przebiegał w pobliżu miasta. Zniszczonych zostało 95% budynków, a po wojnie Różan liczył tylko 1000 mieszkańców. Miasto stopniowo odbudowano, ale nie osiągnęło ono liczby ludności sprzed I i II wojny światowej.

O wydarzeniach minionych wieków przypominają zabytki i miejsca pamięci, do których należą między innymi kościół parafialny, kopia XVI-wiecznego obrazu św. Anny, pomnik Anioła na cmentarzu w Róźnie, forty różańskie, pomnik poświęcony pamięci mieszkańców Różana wy-

Widok na miasto od strony rzeki - lata 30-te

mordowanych przez bolszewików w 1920 roku oraz pomnik poświęcony walczącym o wyzwolenie Różana w czasie II wojny światowej.

Z Różanem od początków swojej historii był związany Sieluń. Był stolicą dawnego księstwa wieluńskiego, należącego do biskupów płockich, obejmującego dobra położone po obu stronach Narwi. Przetrwało ono do III rozbioru Polski w 1795 roku, a następnie zostało zabrane biskupom płockim przez pruskich okupantów. Na mocy ukazu z 2 maja 1813 roku dobra ponownie stały się własnością rządową. Ostatnim księciem wieluńskim był Adam Prażniowski, proboszcz katedralny płocki i warszawski, od 1817 roku biskup płocki, członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Parafia w Sieluniu erygowana była w II połowie XIV wieku. Niestety na przestrzeni dziejów Sieluń tracił swoją pozycję wśród miast polskich i obecnie jest wsią położoną w gminie Młynarze nad rzeką Róż, w pobliżu jej ujścia do Narwi.

Region Różański i samo miasto przechodziło intensywny rozwój od roku 1951. Wybudowano nowy most na Narwi, oddano do użytku budynek szkolny, w którego murach mieściły się szkoła podstawowa

i Liceum Pedagogiczne, którego miejsce zajęła po 10 latach Zasadnicza Szkoła Zawodowa, następnie Technikum Mechaniczne, a obecnie Zespół Szkół. W latach sześćdziesiątych w forcie nr 2 otwarto filię Biura Urzędu Techniki Jądrowej w Warszawie, która w 1970 roku została przekazana Zakładom Wytwórczym Przyrządów Pomiarowych „ERA”. Obecnie istnieje tam Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe „ERAR”.

Na początku lat siedemdziesiątych na teren miasta wkroczył przemysł – uruchomiono w tym okresie Zakład Produkcji Drzewnej „Las”, a produkcję rozpoczęła Spółdzielnia Pracy „Mototransport”. Wzrosło także zainteresowanie Różanem jako miejscowością turystyczno-wypoczynkową. W roku 1967 czynne były dwa zakładowe ośrodki wczasowe – Ośrodek Wczasów Rodzinnych Żyrardowskich Zakładów Przemysłu Pończoszniczego „Stella” (po kilku latach zlikwidowany) i Ośrodek Wczasowy Warszawskiej Fabryki Pomp. W pobliżu mostu otwarto stanicę wodną PTTK.

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych systematyczny rozwój odnotowywała GS „Samopomoc Chłopska” w Różanie. Wybudowano piekarnię, rozlewnię

Rynek w Różanie w dniu targowym - 1937 r.

wód gazowanych, wiejski dom towarowy, zajazd turystyczny, a także sieć placówek handlowych i usługowych, punktów skupu produktów rolnych oraz magazynów. W tym czasie w znacznym stopniu rozwiązano problem mieszkaniowy. Obok budownictwa z rad narodowych, w ramach budownictwa spółdzielczego, powstało małe osiedle mieszkaniowe. W latach 1973-1991 wzniesiono sześć bloków Spółdzielni Mieszkaniowej, obecnie zwanej „Różanką”. Znaczne inwestycje w latach osiemdziesiątych przeprowadziły też Spółdzielnia Kółek Rolniczych w Różanie i Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna w Różanie. Na początku tych lat oddano nowy ratusz dla władz administracyjnych i organizacji społeczno-politycznych.

W latach dziewięćdziesiątych działalność usługową rozwijały firmy „Sobiestaw Zasada – Centrum S.A.” oraz „SEKO” Przedsiębiorstwo Zagraniczne w Różanie, związane z działalnością produkcyjną, obecnie przekształcone w spółkę z o.o. „Narew Food”. Uruchomiono też przedwojenną cegielnię. W Kaszewcu powstał Ośrodek Wczasowy „Florian”.

Nie zachowując chronologii dat powsta-

nia lub założenia, należy wyszczególnić zakłady użyteczności publicznej, takie jak: apteka, Bank Spółdzielczy, biblioteka publiczna, Instytut Energii Atomowej Świerk, komisariat policji, Ośrodek Zdrowia, poczta, przedszkole, stacja Polmożbyt, stacje paliw, Stacja Uzdatniania Wody, Zakład Weterynarii, stacja radiowo-telewizyjna, Zakład Energetyczny, Zakład Gospodarki Komunalnej, Zarząd Dróg Publicznych, Zawodowa Straż Pożarna.

W okresie transformacji ustrojowej reorganizacja nie ominęła i Różana. Skończyły się czasy wczasów pracowniczych, postępujący kryzys dotknął również szeregu zakładów produkcyjnych i usługowych. Obecnie Różan, mimo znacznego kryzysu gospodarczego, zmienia swój wygląd poprzez

Widok na miasto Różan obecnie

porządkowanie ulic oraz otoczenia posesji. W dalszym ciągu jest siedzibą władz gminy Różan, parafii, wielu sklepów, szkoły podstawowej, gimnazjum, Zespołu Szkół o licznych profilach kształcenia stacjonarnego i zaocznego, prywatnych oraz spółdzielczych zakładów pracy, organizacji politycznych i społecznych, Domu Kultury, punktów usługowych itd. W mieście działa stacja uzdatniania wody, zmodernizowana w ostatnich latach nowoczesna oczyszczalnia ścieków, nowoczesnie wyposażony Gminny Ośrodek Upowszechniania Kultury, Gminna Biblioteka Publiczna, Przedszkole Samorządowe, Publiczna Szkoła Podstawowa, Publiczne Gimnazjum wraz z pełnowymiarową halą sportową oraz Ośrodek Zdrowia.

W powiecie makowskim Różan należy do gmin najlepiej wyposażonych w sieć wodociągową i kanalizacyjną. Funkcjonuje tu nowoczesne, ekologiczne wysypisko śmieci oraz zorganizowany sposób ich

odbioru z poszczególnych posesji. Gmina posiada również sprzyjające warunki przyrodnicze i krajobrazowe dla rozwoju turystyki oraz wypoczynku. Występują tu duże kompleksy leśne, liczne strumienie, łąki i pastwiska, urozmaicona rzeźba terenu z licznymi wąwozami erozyjnymi. Szczególne znaczenie dla rozwoju funkcji rekreacyjnej ma rzeka Narew i jej dolina.

Gmina Różan oferuje ewentualnym inwestorom tereny uzbrojone w kompletne media, stanowiące jej własność. Prywatni właściciele gruntów posiadają na sprzedaż działki rekreacyjne nad Narwią. Spodziewane są inwestycje w bazę hotelową i gastronomiczną, a także w infrastrukturę turystyczną.

Do każdej spośród 18 wiosek można dojechać zmodernizowaną drogą asfaltową. Dnia 23 września 1999 roku EuRoPol GAZ SA zakończył budowę całej pierwszej nitki gazociągu Jamał-Europa na terytorium

Gminny Ośrodek Upowszechniania Kultury im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Różanie

Polski. Wykonanie ostatniego, tzw. złotego spawu na gazociągu, budowanym jednocześnie z obu stron, odbyło się w miejscowości Chełsta w gminie Różan. Ta inwestycja zaliczana jest do najbardziej zaawansowanych technologicznie i jednocześnie największych energetycznych przedsięwzięć w Europie.

Na terenie gminy w ciągu roku odbywa się wiele imprez kulturalno-sportowych: festyny majowe, Przegląd Amatorskiego Ruchu Artystycznego, festyn z okazji Dnia Dziecka, a także Dni Różana. W hali sportowej rozgrywane są turnieje piłki nożnej i siatkowej. W Różanie odbył się 52. Finał Turnieju Tenisa Stołowego o Puchar Redaktora Janusza Strzałkowskiego. Przy Gminnym Ośrodku Upowszechniania Kultury redagowana jest lokalna gazeta „Świerszcz Różański”, działającą koła zainteresowań, m.in. dziennikarskie, rzeźbiarskie, teatralne, plastyczne.

Obecnie prowadzone są działania związane z budową zbiornika retencyjnego o powierzchni lustra ok. 20 ha na rzece Różanicy w miejscowości Szygi i Zawady-Ponikiew oraz z budową gminnej sieci teleinformatycznej, dzięki której mieszkańcy będą mieli dostęp do Internetu. Na terenie gminy działalność usługową i handlową prowadzi około 220 podmiotów, ze szczególnym uwzględnieniem zapotrzebowania ze strony turystów i działkowiczów.

Bankowość spółdzielcza w dziejach polskich ziem

Spółdzielczość oszczędnościowo-pożyczkowa jest najstarszą gałęzią spółdzielczości w Polsce. Za jej twórców uważa się **Karola Marcinkowskiego**, księży **Augustyna Szamarzewskiego** i **Piotra Wawrzyniaka** oraz **Franciszka Stefczyka** i **Edwarda Abramowskiego**, a jej powstanie określa się na początek lat pięćdziesiątych XIX w. Należałoby jednak nawiązać do wcześniejszych form organizacji finansowych, których założenia i cele zbieżne były z tymi, jakie przyświecały początkom spółdzielczości bankowej.

ks. Piotr Skarga

Instytucje kredytowe na ziemiach polskich rozpoczęły bowiem swoją działalność już w XVI w. – były to tak zwane banki pobożne. Ich zadaniem było udzielanie kredytów ubogiej ludności, by uchronić ją przed koniecznością korzystania z pomocy lichwiarzy. Udzielały one pożyczek bezprocentowych lub pobierały procent o wiele niższy, niż wówczas powszechnie stosowano. Swój kapitał obrotowy zawdzięczały darowiznom i dobrowolnym ofiarom. Pierwszą tego rodzaju instytucją w Polsce była Fundacja Ostrołęcka Taniego Kredytu, którą w 1577 r. założył ks. **Wawrzyniec Białobrzski**. W 1585 r. w Krakowie bank pobożny założył ks. **Piotr Skarga**. W następnych latach podobne banki powstały w Warszawie, Łowiczu, Wilnie i Zamościu, a także w wielu innych

miejscowościach.

Prekursorem polskiej spółdzielczości był ks. **Stanisław Staszic**, który w administrowanych przez niego dobrach hrubieszowskich powołał w 1816 r. Towarzystwo Rolnicze Ratowania się Wspólnie w Nieszczęściach, zwane też

ks. Stanisław Staszic

potocznie Towarzystwem Rolniczym Hrubieszowskim. W ramach tego Towarzystwa działała także Kasa Pożyczkowa, która była jedną z pierwszych kas wzajemnej pomocy na ziemiach polskich i w Europie. Oprócz zapisanych przez ks. **Stanisława Staszica** 60 tys. zł polskich, powiększała swój fundusz z propinacji trunków, dochodów z młynów, stawów i wspólnych gruntów. Pożyczek udzielano tylko na rozwijanie działalności rolniczej, zakładanie przedsiębiorstw przemysłowych, prowadzenie handlu i budowę murowanych domów. Spłata pożyczki powinna była nastąpić w ciągu najwyżej 20 lat. Na koszty hipoteczne i kontrolne pobierano 5,5 proc. W razie użycia pożyczki niezgodnie z deklarowanym celem, odbierano ją, a dłużnik tracił prawo korzystania z usług kasy. Ponadto Towarzystwo posiadało 3 magazyny zsympowe udzielające pożyczek w zbożu za opłatę garnca od korca zboża. Prowadziło również szeroką działalność oświatową i socjalną. Swoim pomysłem **Stanisław Staszic** wyprzedził ojców kooperacji z Europy Zachodniej.

Ks. Augustyn Szamarzewski, działacz spółdzielczy w Wielkopolsce

Za pierwszą polską spółdzielnię oszczędnościowo-pożyczkową uznaje się założone w 1861 r. Towarzystwo Pożyczkowe dla Przemysłowców m. Poznania. Mimo różnorodności form i zasad organizacyjnych, wszystkie te organizacje łączył główny cel – walka z lichwą oraz działanie na rzecz utrzymania polskiego stanu posiadania i rozwoju polskiego społeczeństwa (szczególnie ważne w okresie zaborów), kojarzone z walką o tożsamość narodową i niepodległość.

Do najstarszych spółdzielni należą założone w rok później **Towarzystwa Pożyczkowe w Brodnicy i Golubiu**, działające obecnie jako banki spółdzielcze, a pierwszy polski związek rewizyjny był powołany w 1871 roku pod nazwą **Związek Spółek Zarobkowych i Gospodarczych**, który rozpoczął działalność rewizyjną w 1891 roku. Pierwszy sejmik tego Związku odbył się pod hasłem: „Własną pracą i pomocą, a siłami zjednoczonymi”, które do dziś zachowało swą aktualność. Spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe, oprócz działalności ekonomicznej, prowadziły również działalność oświatową i uświadamiającą, mającą na celu obronę polskości i przeciwdziałanie wynarodowieniu.

Wypracowane wówczas zasady funkcjonowania spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej są aktualne do dziś, dzięki czemu spółdzielczość ta mogła prowadzić działalność w różnych formacjach społeczno-ekonomicznych.

W zaborze austriackim tworzone były **towarzystwa zaliczkowe** oraz **spółki oszczęd-**

Ks. Piotr Wawrzyniak, działacz spółdzielczy w Wielkopolsce

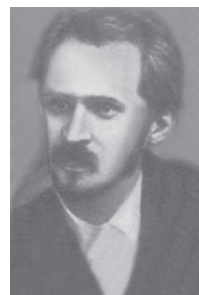

Karol Marcinkowski, działacz spółdzielczy w Wielkopolsce

ności i pożyczek. Były one małymi, lokalnymi instytucjami tzw. dobrego kredytu i zrzeszały głównie rolników. Pierwsze towarzystwo zaliczkowe zostało założone w 1864 r. **w Brzeżanach**, a następne w 1869 r. **w Krakowie**. Wzmógł się ruch założycielski tych towarzystw datuje się od zorganizowania we Lwowie w 1874 r. Związku Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych.

Małorolnym chłopom galicyjskim potrzebny był tani kredyt, a taki mogły zapewnić tylko niewielkie spółdzielnie, opierające się na społecznej pracy zarządu, a więc o niskich kosztach własnych oraz stosujące uproszczony tryb załatwiania formalności. Rolę takich kas spełniały **spółki oszczędności i pożyczek typu Raiffeisena**, których zakładanie rozpoczęło w 1890 r. Patronował im zasłużony działacz spółdzielczy **Franciszek Stefczyk**, który pierwszą kasę tego typu założył w Czernichowie. Zasady modelowe spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych propagowane przez Franciszka Stefczyka zostały ustalone na podstawie teorii i doświadczeń F.W. Raiffeisena, ale ich przeniesienie na wieś galicyjską wymagało licznych zabiegów adaptacyjnych.

Po utworzeniu w 1899 r. związku spółdzielczego pod nazwą **Patronat Spółek Oszczędności**

Edward Abramowski, działacz spółdzielczy w zaborze rosyjskim

Franciszek Stefczyk, działacz spółdzielczy w zaborze austriackim

i Pożyczek, a następnie w 1909 r. krajowej **Centralnej Kasy Spółek Rolniczych we Lwowie**, liczba spółek niepojemnie wzrosła.

Po I wojnie światowej społeczeństwo polskie stanęło przed trudnymi problemami odbudowy kraju oraz przyspieszania procesów scalania poszczególnych dzielnic, należących przez blisko 150 lat do różnych organizmów politycznych i gospodarczych państw zaborczych. W procesach tych uczestniczyła również spółdzielczość bankowa. Jej charakterystyczną cechą w tym okresie było ogromne rozbicie organizacyjne, z przewyciężeniem którego działacze spółdzielczy borykali się przez całe dwudziestolecie międzywojenne. Poważne znaczenie dla ujednolicenia zasad i form działania spółdzielczości miała ustawa O spółdzielniach, uchwalona przez Sejm RP 29 października 1920 r.

Proces jednoczenia ruchu spółdzielczego, pomimo usilnych starań dr Franciszka Stefczyka, postępował powoli, doprowadzając najpierw w 1924 r. do powstania dwu związków: wielkopolsko-pomorskiej Unii i małopolskiego Zjednoczenia. Dopiero po kryzysie gospodarczym z przełomu lat 20-tych i 30-tych, doszło w 1934 r. do utworzenia jednego organizmu pod nazwą: **Związek Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowo-Gospodarczych RP**. W tym okresie spółdzielczość bankowa korzystała z kilku central finansowych, w tym także z Centralnej Kasy Spółek Rolniczych i Banku Spółek Zarobkowych.

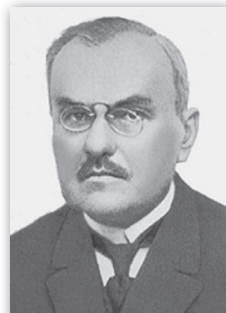
W latach 1918-1924 polska spółdzielczość bankowa, na skutek dewaluacji ówczesnej marki polskiej, straciła prawie cały swój kapitałowy dorobek. Po wprowadzeniu w 1924 r. przez ministra Skarbu, **Władysława Grabskiego**, nowej waluty - złotego, spółdzielczość bankowa sto-

sunkowo szybko od-rabiała swoje straty. Jednak kryzys gospodarczy z lat 1929-1934, który szczególnie dotknął rolnictwo, odbił się ujemnie na działalności instytucji kredytowych.

W 1937 r., po raz pierwszy od czasu kryzysu, nastąpił przyrost wkładów oszczędnościowych. 3400 polskich spółdzielni bankowych posiadało: 1061 tys. członków, 450 tys. zł udziałów, 148 mln zł wkładów oszczędnościowych, 102 mln zł funduszy własnych i 1 217 mln zł udzielonych pożyczek. Były one istotnym czynnikiem usprawniającym obieg pieniężny w kraju.

Po okupacji, w latach 1944-1949, główny wysiłek działaczy spółdzielczych skierowany był na reaktywowanie dawnych spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych oraz stworzenie nowych, które organizowano według przedwojennych statutów i zasad. SOP-y restytuowano także na Ziemiach Odzyskanych, do odbudowy i rozwoju których przyczyniły się one w istotny sposób. Spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe zrzeszone były w tym okresie w Związku Rewizyjnym RP, zorganizowanym w 1944 r. w Lublinie, a ich centrale finansowe stanowiły kolejno: **Centralna Kasa Spółek Rolniczych** i **Bank Spółdzielczy „Społem”**, a następnie **Bank Gospodarstwa Spółdzielczego**, utworzony w wyniku fuzji obu wymienionych poprzednio central.

W 1950 r. minister Skarbu na podstawie dekretu o reformie bankowej z 1948 r., wydał zarządzenie o przekształceniu części spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych w Gminne Kasy Spółdzielcze (GKS). Utworzono 1 255 Gminnych Kas Spółdzielczych, które były podporządkowane organizacyjnie Bankowi Rolnemu i stały się jego aparatem pomocniczym o poszerzonym zakresie czynności, zwłaszcza w zakresie finansowania skupu płodów

Władysław Grabski, Minister Skarbu

rolnych. Przekształcenia te pozbawiły spółdzielczość bankową samodzielności i samorządności.

W 1956 r. zmiany w polityce wobec rolnictwa, szczególnie indywidualnego, spowodowały wzrost znaczenia spółdzielczości bankowej. Prezydium rządu uchwałą z kwietnia 1956 r. uchwaliło dla SOP nowy statut, którego celem było przywrócenie spółdzielczości bankowej jej spółdzielczo-samorządowego charakteru. Statut ten wprowadził też nową powszechną nazwę – Kasa Spółdzielcza.

W sierpniu 1957 r. Zjazd Delegatów Kas Spółdzielczych powołał do życia Związek SOP jako centralę organizacyjno-rewizyjną, która od 1964 r. funkcjonował jako Centralny Związek SOP. Spółdzielnie zostały uprawnione do udzielania pożyczek z własnych środków, udzielania zapomóg członkom oraz gromadzenia wkładów oszczędnościowych na własny rachunek. Ustawa z 13 kwietnia 1960 r. o prawie bankowym określiła status SOP i zakres ich działalności oraz uprawniała je do używania nazwy „bank” z dodatkiem „spółdzielczy” lub „ludowy”.

Przywrócenie spółdzielniom możliwości spełniania ich ideowych założeń spowodowało ożywienie działalności organów samorządowych i pozwoliło na osiągnięcie poważnych, wymiernych efektów organizacyjnych. Wzrosło bowiem znaczenie podstawowej działalności, tj. gromadzenia środków pieniężnych na rachunkach bankowych, które przeznaczano na działalność kredytową.

Reforma systemu politycznego, społecznego i gospodarczego, która została zapoczątkowana w latach 1989-90, przyniosła również zmiany w strukturze spółdzielczości bankowej. Ustawa Prawo bankowe z 31 stycznia 1989 roku zwiększyła autonomię poszczególnych banków i umożliwiła im poszerzenie zakresu i przedmiotu działania. W 1992 roku prezes NBP zobligował banki spółdzielcze do zrzeszania się w dowolnie wybranym banku zrzeszającym. Banki spółdzielcze podpisały umowy o zrzeszeniu się w jednym spośród czterech działających wtedy

banków zrzeszających: **Banku Gospodarki Żywnościowej** (1 268 banków), **Gospodarczym Banku Wielkopolskim SA w Poznaniu** (114 banków), **Banku Unii Gospodarczej SA w Warszawie** (82 banki) i **Gospodarczym Banku Południowo-Zachodnim SA we Wrocławiu** (187 banków spółdzielczych).

24 czerwca 1994 roku Sejm RP uchwalił ustawę o restrukturyzacji banków spółdzielczych i BGŻ oraz zmianie niektórych ustaw. Ustawa ta stworzyła nowy stan prawny dla sektora banków spółdzielczych w Polsce, nakreślając niezbędne zmiany organizacyjne w celu restrukturyzacji spółdzielczego sektora bankowego i zbudowania trójszczeblowej struktury spółdzielczości bankowej. Zgodnie z tą ustawą banki spółdzielcze utworzyły banki regionalne, stały się ich akcjonariuszami oraz miały obligatoryjny obowiązek zrzeszenia się w nich. Powołano 9 banków regionalnych z siedzibami w: Bydgoszczy, Koszalinie, Krakowie, Lublinie, Olsztynie, Poznaniu, Rzeszowie, Warszawie i we Wrocławiu.

7 grudnia 2000 r. Sejm uchwalił ustawę o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających, która określiła progi kapitałowe i terminy ich osiągnięcia dla banków spółdzielczych i banków zrzeszających. Rok 2001 zapoczątkował zupełnie nowy rozdział w historii polskiej bankowości spółdzielczej. Rozpoczęły się procesy łączeniowe banków regionalnych i zrzeszających, w wyniku których powstały 3 banki zrzeszające: Bank Polskiej Spółdzielczości SA w Warszawie, Gospodarczy Bank Wielkopolski SA w Poznaniu i Mazowiecki Bank Regionalny SA w Warszawie, które funkcjonują do dziś.

Bank Spółdzielczy w Róźnie 1911-2011

Spółdzielczość bankowa w Róźnie w latach 1911-1945

Co można powiedzieć o genezie ruchu spółdzielczego w tym okresie na terenie północno-wschodniego Mazowsza? W historii różańskiej spółdzielni było wiele trudnych momentów, jednak w ciągu minionych stu lat, mimo przeszkód towarzyszących prowadzeniu działalności bankowej, miała ona znaczny wpływ na rozwój życia społecznego i gospodarki miasta oraz okolicznych wsi. Do stworzenia tej monografii wykorzystano różnorodne dostępne źródła pisane i relacje osób, które mogły pamiętać tamte czasy – żyjących i już nie żyjących, ale związanych ze spółdzielczością. Mimo poszukiwań zdarzyć się może, że niektóre ważne fakty dotyczące Banku oraz nazwiska ludzi uczestniczących w budowaniu i rozwijaniu tej placówki zostały pominięte. Dziś trudno je zweryfikować, zwłaszcza w stosunku do czasów sprzed 1939 roku. Wydarzenia z przeszłości nie ułatwiały autorowi zadania – Różan został kompletnie zniszczony w wyniku działań II wojny. Wraz z miastem spłonęły dokumenty założycielskie Banku, jego rejestry i księgi handlowe.

W dziejach Banku wyszczególnić trzeba kilka etapów, fragmentów historii naszego kraju: okres zaborów, I wojny światowej, czasy II Rzeczypospolitej i okres okupacji hitlerowskiej, a także działalność Banku w tak zwanym realnym socjalizmie oraz współcześnie, czy-

li u schyłku XX i na początku XXI wieku.

W pierwszym okresie warunki działania Banku nie należały do łatwych. W zaborze rosyjskim możliwości tworzenia towarzystw pożyczkowych i organizacji kredytowych o charakterze spółdzielczym były wyjątkowo ograniczone i znacznie odbiegały od tych, jakie towarzyszyły powstawaniu spółdzielczych instytucji kredytowych w zaborach pruskim i austriackim. Wynikało to ze słabego potencjału ekonomicznego państwa zaborczego i małej zasobności ziem znajdujących się pod tym zaborem. Niski poziom oświaty, spóźnione uwłaszczenie chłopów (dopiero po Powstaniu Styczniowym w 1864 roku) oraz zacofanie wsi w stosunku do gospodarstw na pozostałych ziemiach polskich nie stwarzały warunków do uruchamiania samopomocy w formie zorganizowanej. Rozwój spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych zależny był od zaborcy, jego ustawodawstwa i polityki ekonomicznej. Władzom zaborczym nie zależało na rozwoju gospodarczym byłych ziem polskich, traktowały je jako tereny dostarczające rekrutów do armii, a także nieprzetworzonej produkcji rolnej i przemysłowej. Mimo że tereny te były najbardziej aktywne gospodarczo w ramach całego rosyjskiego imperium, jego władze nie patrzyły przychylnym okiem na próby samoorganizowania się żywiołu polskiego.

Mimo tych uwarunkowań, pierwsza wzmianka o założeniu odrębnej placów-

Kazimierz Strupczewski
– współzałożyciel Kasy
Stefczyka w Róźnie

ki bankowej w Róźnie pochodzi z 1911 roku i zawiera informacje o powstaniu „Kasy Stefczyka” Spółdzielni z odpowiedzialnością nieograniczoną. Zorganizował ją ówczesny proboszcz parafii Róźnie, **Klemens Sawicki** wraz z **Jerzym Bałtusiem** – kierownikiem Szkoły Powołanej i **Kazimierzem Strupczewskim** – aptekarzem, zamieszkałymi w Róźnie.

Nowo założona „Kasa Stefczyka” mieściła się w domu **Michała Świdorskiego** w Róźnie, działała we wtorki i piątki, a jej pierwszym pracownikiem był **Stanisław Masłowski**. Dokumentacji z działalności Kasy z tamtych czasów nie udało się odnaleźć, nieznany jest więc akt powstania Spółdzielni, statut, liczba członków, a także wielkości udzielonych pożyczek i kredytów czy zgromadzonych oszczędności.

Podczas I wojny światowej działalność Kasy została przerwana. Po odzyskaniu niepodległości warunki działania spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych były ciężkie. Kraj, wyczerpany czteroletnimi działaniami wojennymi, przystąpił do odbudowy gospodarki, która (jak wiadomo) składa się z sumy gospodarek lokalnych. Dpomóc w tym mogły lokalne działania samopomocowe i dlatego właśnie reaktywowano „Kasę Stefczyka” Spółdzielnię z odpowiedzialnością nieograniczoną w Róźnie. Kasa pozbawiona była kapitałów, a uzyskanie kredytów lub innej pomocy finansowej z zewnątrz było rzeczą niezmiernie trudną. Działające wtedy Kasy w Róźnie i Sieluniu nie mogły zaspokoić wszystkich potrzeb kredytowych członków, mimo charakteryzującej je dużej otwartości. Mogli do nich należeć przedstawiciele wszystkich grup społecznych, łącznie z właścicielami drobnych gospodarstw rolnych. Konkurencją dla Kas Stefczyka

w tamtych czasach był działający tu żydowski bank, obsługujący prywatny handel, rzemiosło i drobny przemysł, a w pewnym stopniu nawet i rolnictwo.

Po reformie Grabskiego i okresie częściowej stabilizacji w gospodarce w latach 1925-1929, Kasa zaczęła się ponownie rozwijać, zwiększając zakres działalności oszczędnościowej i kredytowej. Wielki kryzys gospodarczy z lat 1930-1935 pogorszył jej sytuację ekonomiczną. Ogólny „głód kapitałów” spowodował, że nie mogła ona zaspokoić popytu na kredyty. Należy pamiętać, że działalność „Kasy Stefczyka” była ograniczona – teren jej działania stanowiły niezbyt zamożne okolice rolnicze, pozbawione zakładów przemysłowych. Tutejsze rolnictwo było bardzo rozdrobnione i nisko dochodowe, produkujące głównie na własne potrzeby, trudno zatem było pozyskiwać wysokie udziały członkowskie lub zgromadzić znaczne oszczędności, które stanowiłyby podstawę prowadzenia działalności kredytowej w szerokim zakresie. Wspomniany kryzys dodatkowo powodował znaczną pauperyzację w całym kraju. Niósł to za sobą trudności w spłacaniu zaciągniętych pożyczek i dotyczyło szczególnie dotkliwie północnej części Mazowsza, w której leży Róźnie. Mimo to Kasa nie zaprzestała działalności, wspierając mieszkańców miasta i okolicznych wsi kredytami, na jakie pozwalały jej szczupłe środki

W czasach II Rzeczypospolitej aktywnymi działaczami „Kasy Stefczyka” byli: **Jan Beldycki**, **Franciszek Mroczkowski** i **Stanisław Napiórkowski** zamieszkali w Chczonkach, **Zygmunt Gos** i **Florian Ziemiński** zamieszkali w Miłonach oraz **Józef Gajewski**, **Piotr Idzikowski**,

Jan Kaczyński, Józef Machnowski i Czesław Miler zamieszkali w Różanie. W skład ostatniego przed wybuchem drugiej wojny światowej Zarządu weszli: **Franciszek Mroczkowski**, **Stanisław Napiórkowski** i **Wacław Szczepankowski**.

W latach trzydziestych minionego wieku równie czynnie działali: **Jan Budny** z Kołaków, **Bolesław Modzelewski** z Ogonów i **Jan Rogalski** z Sielunia. Jan Budny pełnił funkcję księgowego, a następnie prezesa „Kasy Stefczyka” Spółdzielni z odpowiedzialnością nieograniczoną w Sieluniu w latach 1928-1939. Kasa ta po zakończeniu II wojny światowej działała do 1 sierpnia 1950 roku i w ramach reorganizacji połączyła się z Gminną Kasą Spółdzielczą w Różanie.

Podczas II wojny światowej i lat okupacji hitlerowskiej, działalność bankowa nie była prowadzona. Wojna pociągnęła za sobą śmierć milionów ludzi i zniszczenie dorobku materialnego wielu pokoleń Polaków. Różan został wcielony do III Rzeszy. Władze hitlerowskie zmusiły „Kasę Stefczyka” do zawieszenia działalności i, będąc w posiadaniu jej dokumentacji, przystąpiły do windykowania pożyczek. Trudno ustalić, ile zadłużeń udało się okupantom zagarnąć.

WIĄZEK REWIZYJNY SPOŁDZIELNI R. P.
OKRĘG WARSZAWSKI

Warszawa, Szpitalna Nr. 5 skrzynka poczt. Nr. 9 Telefon Nr. 8-65-11

Adres dla depozytu: **Więzyk Rewizyjny Warszawa**
Kasyno bankowe w Warszawie:
Centralna Kasa Sp. R. Nr. 1.438
Bank „Spółem” Nr. 2

Nr. **3668/K**

Warszawa, dnia **8** **czerwca** **1946** r.

Z A S W I A D C Z E N I E

Zaświadczam się, że Spółdzielnia pod firmą „Kasa Stefczyka” Spółdzielnia z odpowiedzialnością nieograniczoną w Różanie istnieje od 1911 r. na podstawie statutu, uzgodnionego z przepisami Ustawy o spółdzielniach.

Więzyk Rewizyjny Spółdzielni R. P. Okręg Warszawski nie ma zastrzeżeń co do wznowienia działalności tej Spółdzielni na podstawie nowego statutu, uchwalonego na Walnym Zgromadzeniu członków w dniu 2 czerwca 1946 r., jak również co do jej zamierzeń gospodarczych, ujawnionych w tym statucie, oraz co do ponownego jej zarejestrowania w Sądzie Okręgowym w Ł o m ą y na podstawie posiadanych dokumentów z przed września 1939 r., jak również nowoprezentowanych.

Spółdzielnia jest członkiem Związku Rewizyjnego Spółdzielni R. P.

KIEROWNIK DZIAŁU
SPOŁDZIELNI
Oszczędnościowo-Pożyczkowych
[Podpis]

Więzyk Rewizyjny Spółdzielni
Rezerwywal
Okręg
[Podpis]

La zgodność z oryginałem
Sekretarz Sądu
[Podpis]

Zaświadczenie o wznowieniu działalności Kasy Stefczyka w 1946 roku wraz z potwierdzeniem jej działalności od 1911 roku

Rozwój spółdzielczości bankowej w Różanie w latach 1946-2001

Po zakończeniu wojny w Różanie trzeba było od początku budować spółdzielczą instytucję oszczędnościowo-pożyczkową. Ambitni różańscy działacze powołali ją do życia w roku 1946.

Z zachowanych dokumentów „Kasy Stefczyka” Spółdzielni z odpowiedzialnością nieograniczoną w Różanie wynika, że pierwszym przewodniczącym Rady Nadzorczej w okresie powojennym został wybrany **Michał Reczek** z Za-

łuzia, jego zastępcą **Aleksander Peczyński** z Różana, a sekretarzem **Stanisław Napiórkowski**. W skład Zarządu wchodził: **Franciszek Mroczkowski** z Chrzczonek, pełniący funkcję prezesa, **Stanisław Pogłód** z Dzbądz – sekretarza i **Władysław Jarzewski** z Różana – skarbnika.

Wzmianki o wznowieniu działalności bankowej na naszym terenie dotyczą działalności „Kasy Stefczyka” w Różaniu i Sieluniu. W sprawozdaniach „Kasy Stefczyka” w Sieluniu znajdujemy informację, że przewodniczącym Rady Nadzorczej w roku 1946 został **Jan Rogalski**, a prezesem Zarządu **Jan Budny**.

Pierwsze szersze informacje o działalności bankowej zawarte są w sprawozdaniu „Kasy Stefczyka” Spółdzielni z odpowiedzialnością nieograniczoną w Sieluniu za 1947 rok. Znajdujemy tam dane o funduszach własnych Kasy, które wynosiły 122 312 zł, a także wzmiankę, że odbyło się 56 posiedzeń Zarządu. Kolejne sprawozdanie „Kasy Stefczyka” w Sieluniu dotyczy roku 1948. Zarząd odbył 52 posiedzenia, Rada Nadzorcza 8, a Walne Zgromadzenie odbyło się w kwietniu 1948 roku przy udziale 80 członków. Liczba członków na koniec roku wynosiła 172 osoby, w tym 19 kobiet. Fundusze własne z udziałami członkowskimi osiągnęły wysokość 152 612 zł.

Spółdzielnia Spółdzielni
Kasa Stefczyka 306
w Różaniu
poczta Różan

3 grudnia 1946 r.

Sąd Okręgowy w Łomży
Wydział Rejestru Handlowego

Załączając przy niniejszym:

1. Oryginał statutu Spółdzielni Spółdzielni
2. Dwa odpisy statutu
3. Odpis protokołu walnego zebrania organizacyjnego odbytego w dniu 2 grudnia 1946 r.
4. Odpis protokołu posiedzenia rady nadzorczej z dnia 2 grudnia 1946 r.

na którym stosownie do wskazów § 20 statutu powołano zarząd i radę nadzorczą:

p. p. Franciszek Mroczkowski	zamieszkałego w Chrzczonkach
p. p. Stanisław Pogłód	zamieszkałego w Różaniu
p. p. Władysław Jarzewski	zamieszkałego w Różaniu
p. p. Jan Rogalski	zamieszkałego w Różaniu
p. p. Jan Budny	zamieszkałego w Różaniu

Zarząd rzeczonoj Spółdzielni prosi o zarejestrowanie tegoż statutu w myśl przepisów art. 5-go ustawy z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach i o wezwaniu do rejestru nazwisk wymienionych wyżej członków zarządu, stosownie do wymagań art. 7 tejże ustawy.

Zarząd Spółdzielni
prezes i podpis: Jan Budny

Wzajemnie wyznaczono członków zarządu podpisować będą w ten sposób:

p. p. Franciszek Mroczkowski	oryginalny podpis
p. p. Stanisław Pogłód	" "
p. p. Władysław Jarzewski	" "
p. p. Jan Rogalski	" "
p. p. Jan Budny	" "

Właściwość podpisów pp.

zaświadcza
Zarząd Gminy m. Różana
Przewodniczący: Jan Budny
Pisze: Burmistrz

Łomża dn. 3.12.1946 r.

Związek Rękaw

Ła zgodność z oryginałem
Burmistrz

Pismo skierowane do Sądu Okręgowego w Łomży dotyczące rejestracji Kasy w rejestrze handlowym

Ostatnie sprawozdanie za rok 1949 zawiera informacje, że Zarząd odbył 52, a Rada Nadzorcza 7 posiedzeń. Z tego sprawozdania

